

УДК 371.132:371.125

Олена Федоренко

завідувач кафедри педагогіки та психології,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків
<https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>
fei090771@gmail.com

Світлана Ганаба

професор кафедри педагогіки
та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький
<https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>
sveta_ganaba@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена аналізу змісту понять “підготовка” та “готовність” до професійної діяльності фахівців правоохоронної сфери. Розглянуто чинники, які необхідно враховувати при підготовці фахівців цієї сфери до професійної діяльності; виокремлено особливості професійної діяльності, які відображають її специфіку і впливають на зміст підготовки до цієї діяльності. Розкрито сутність поняття “готовність” до професійної діяльності; показаний зв’язок між поняттями “підготовка” і “готовність” до професійної діяльності.

Підготовка майбутніх правоохоронців до професійної діяльності під час навчання у закладі вищої освіти трактується як цілеспрямований,

організований, динамічний процес, інноваційний за своїм характером, адаптований до умов майбутньої професійної діяльності.

Автори доходять висновку, що формування готовності під час навчання майбутніх правоохоронців у закладі вищої освіти забезпечується, по-перше, засвоєнням змісту навчальних дисциплін, які забезпечують спеціалізацію фахівця; по-друге, міжпредметною спрямованістю і зв'язком змісту навчальних дисциплін; по-третє, організацією освітнього процесу, яка має сприяти формуванню у курсантів мотивації до майбутньої професійної діяльності та професійно важливих рис та якостей особистості.

Ключові слова: підготовка; готовність; професійна діяльність; працівники правоохоронної сфери.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасному світі визначилися тенденції, з одного боку, до більшої конкретизації, професіоналізації вищої освіти, а з іншого – діалектично протилежна тенденція підготовки фахівців широкого профілю. У системі вищої професійної освіти Міністерства внутрішніх справ це досягається за рахунок здійснення підготовки за всіма напрямками права з урахуванням специфіки відповідної спеціалізації. Для майбутнього працівника правоохоронних органів це означає формування та розвиток правових, педагогічних, психологічних, соціальних знань. При цьому необхідно забезпечити водночас і спеціалізацію. У зв'язку з цим зростають вимоги до формування змісту навчальних дисциплін. Специфіка підготовки майбутніх працівників сектору безпеки (поліцейських, прикордонників та ін.) до професійної діяльності полягає в тому, що, з одного боку, має базуватися на змісті професійних дисциплін правового спрямування, а з іншого – враховувати зміст соціальних, психологічних та педагогічних дисциплін і відображати особливості майбутньої професійної діяльності, оскільки зазначена професія належить до типу професій “людина-людина”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічних дослідженнях існують різні підходи до визначення поняття “підготовка”. Так, деякі вчені поняття “підготовка” ототожнюють з готовністю до професійної діяльності (Н. Костіна), інші дослідники (Л. Григоренко,

Т. Гущина, Г. Троцько та ін.) вважають, що підготовка спрямована на формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності. Аналіз наукової літератури (М. Ануфрієв, О. Бакаєв, О. Бандурка, Н. Гранат, Є. Клімов, В. Попков, О. Ярмиш та ін.) свідчить про необхідність певних змін у змісті підготовки майбутніх фахівців правоохоронної галузі.

Мета статті – розглянути сутність і особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів; проаналізувати зміст понять “підготовка” та “готовність” до професійної діяльності та визначити їх взаємозв’язок.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати аналізу науково-педагогічної літератури свідчать, що зміст підготовки майбутніх фахівців правоохоронної галузі відрізняється низкою особливостей, а саме:

зміст освіти орієнтований переважно на формування загальноправових знань різного напрямку (митного, кримінального, адміністративного права та ін.) без урахування специфіки майбутньої професійної діяльності;

у змісті підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони, не зважаючи на соціальний характер їх професійної діяльності, недостатньо представлені відповідні навчальні курси та дисципліни, які сприяли б засвоєнню тих необхідних знань, умінь та навичок, без яких фахівець не здатен на належному рівні виконувати професійні функції, необхідні при взаємодії з представниками різних груп населення (дітьми, молоддю, пенсіонерами та ін.);

побудова освітнього процесу, що склалася на теперішній час, часто орієнтована на репродуктивне засвоєння знань та умінь, а не на оволодіння узагальненими, універсальними методами та прийомами професійної діяльності, які б могли варіативно застосовуватися при зміні соціальних умов або умов діяльності;

в організації освітнього процесу майбутніх працівників правоохоронної галузі переважають традиційні методи та форми викладання навчального матеріалу, які сприяють формуванню знань, але не можуть

забезпечити формування на належному рівні умінь та навичок, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності, і не повною мірою сприяють формуванню професійно важливих якостей особистості. Формування умінь та навичок вимагає такої організації освітнього процесу, яка стимулювала б курсантів самостійно, активно та творчо застосовувати набуті знання в різних ситуаціях. Реалізувати це можливо через включення у процес підготовки курсантів інтерактивних методів навчання (ділових ігор, тренінгів, ситуацій та ін.), адже вони дозволяють моделювати умови майбутньої професійної діяльності;

у підготовці майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони недостатньо уваги приділено питанням формування знань, умінь та навичок спілкування, як в умовах професійної діяльності, так і за її межами. Професія прикордонника, поліцейського тощо належить до типу професій “людина-людина” і реалізується засобами спілкування, що свідчить про те, що майбутня професійна діяльність вимагає володіння комунікативними вміннями та навичками, які мають бути сформовані у процесі підготовки до професійної діяльності.

Ці чинники викликають необхідність внесення суттєвих змін у підготовку сучасного правоохоронця до професійної діяльності.

Науково обґрунтовану підготовку майбутніх правоохоронців до професійної діяльності доцільно здійснювати на основі системного підходу, який передбачає розгляд та взаємодію всіх компонентів системи в їх єдності та взаємозв’язку. Використання системного підходу в процесі підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ дає можливість перейти від опису явищ та їх зовнішніх проявів до визначення, розуміння їх взаємозв’язків і внутрішнього змісту.

Слід підкреслити, що професійна діяльність фахівців правоохоронних органів має специфічні риси, не враховувати які при підготовці майбутніх фахівців неможливо. Аналіз спеціальної літератури (О. Бандурка, Б. Бовін, С. Безносів, М. Мягких, А. Сафронов) дозволяє виділити особливості професійної діяльності, що є специфічними для фахівців правоохоронної сфери.

Діяльність працівника правоохоронних органів відбувається в площині правових суспільних відносин. Існує жорстка правова

регламентація (нормативність) професійної поведінки, прийнятих рішень. Відступ від своїх службових обов'язків, порушення посадових повноважень є порушенням закону. Дана регламентація професійної діяльності відрізняє її від інших професій і має бути відображена у змісті навчальних дисциплін.

Діяльність правоохоронця передбачає наявність владних повноважень, прав та обов'язків застосовувати владу від імені закону. Найменше відхилення від вимог закону щодо використання владних повноважень може призвести до тяжких наслідків, заподіяти моральну шкоду людині, завдати серйозної психічної травми їй та її близьким, негативно вплинути на авторитет особи серед оточуючих. Урахування даної особливості є необхідним при розробці в цілому змісту підготовки до професійної діяльності.

Особливістю професійної діяльності працівника правоохоронних органів є процесуальна самостійність, персональна відповідальність за прийняті рішення. Незалежність діяльності посадових осіб є одним з основних принципів правосуддя, відповідно до якого кожна посадова особа при виконанні покладених на неї обов'язків підпорядковуються тільки закону і не повинна залежати від будь-яких впливів.

Зокрема таких, як висока емоційність, екстремальність праці, необхідність виконання великого обсягу і різних за характером професійних завдань в умовах гострого дефіциту інформації і часу, активної протидії осіб, що ігнорують правові норми. Адже правоохоронці у професійній діяльності переважно стикаються з людьми, які знаходяться в кризовому стані або потрапили в складні життєві ситуації. Це може призводити до емоційних зривів, стресів, появи невротичних реакцій, психосоматичних розладів, що негативно впливає на ефективність виконання професійної діяльності.

Професійній діяльності правоохоронця притаманний також нестандартний, творчий характер діяльності. Працівнику правоохоронних органів доводиться мати справу з різними життєвими ситуаціями, долями людей, які очікують від нього допомоги, творчого підходу у вирішенні проблем, уважного вивчення виниклих правовідносин. Цим визначається необхідність наявності у працівника високого

рівня знань, загальної культури і освіченості, інтелектуальних і творчих здібностей. Все це необхідно враховувати при розробці змісту навчальних дисциплін у процесі підготовки до професійної діяльності.

Особливістю професійної діяльності працівників правоохоронних органів є те, що вона має соціально спрямований характер. Тобто окрім володіння знаннями, уміннями та навичками професійно-правової спрямованості працівники сектору безпеки і оборони обов'язково повинні володіти знаннями, уміннями і навичками соціального, психологічного та педагогічного характеру. Оскільки саме від рівня їх педагогічної освіченості залежить якість та ефективність її виконання. Ця особливість їх професійної діяльності є однією з визначальних при розробці змісту підготовки.

Важливою особливістю діяльності працівників правоохоронних органів є комунікативний аспект їх діяльності. У рамках професійної діяльності вони спілкуються з різними верствами населення, що визначає різноплановість їх комунікацій. Ця діяльність передбачає сформованість та розвиток таких комунікативних умінь, як встановлення та підтримка психологічного контакту; уміння слухати, розуміти співрозмовника, організувати та провести бесіду, співчувати (емпатія); володіти вербальними та невербальними засобами спілкування; зберігати самоконтроль та ін. Зазначену особливість також необхідно враховувати при розробці змісту підготовки до професійної діяльності.

Підготовка майбутніх правоохоронців до професійної діяльності має здійснюватись з дотриманням таких педагогічних умов:

забезпечення формування у курсантів позитивної мотивації навчання та мотивації до майбутньої професійної діяльності, що досягається використанням комплексу методів, прийомів та форм навчання і виховання особистості;

варіативного застосування методів інтерактивного навчання, оскільки дані методи в більшій мірі, ніж репродуктивні та пояснювально-ілюстративні, дозволяють моделювати умови майбутньої професійної діяльності, сприяють самостійному, творчому засвоєнню і застосуванню знань, оволодінню уміннями та навичками майбутньої професії;

удосконалення методики проведення навчальних занять для підвищення якості засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками здійснення майбутньої професійної діяльності, що позитивно позначиться на якості підготовки до професійної діяльності в цілому;

практичної спрямованості підготовки майбутніх працівників правоохоронної галузі до професійної діяльності, що досягається удосконаленням виробничої практики курсантів через включення в її зміст всіх програм практики (ознайомчої, навчальної, виробничої (стажування на посаді)), які мають сприяти залученню курсантів до майбутньої професійної діяльності;

забезпечення міжпредметної спрямованості (правової, педагогічної, соціальної, психологічної та ін.) навчання через включення в зміст викладання навчальних дисциплін відповідних тем та питань, які дозволяють комплексно підготувати майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Підготовку майбутніх працівників сектору безпеки та оборони до професійної діяльності доцільно реалізовувати в два етапи:

аудиторний етап – під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять;

позааудиторний етап – під час проведення тренінгових занять, виробничої практики (стажування на посаді).

Таким чином, підготовка майбутніх правоохоронців до професійної діяльності під час навчання у закладі вищої освіти – цілеспрямований, організований, динамічний процес, інноваційний за своїм характером, адаптований до умов майбутньої професійної діяльності. Результатом підготовки є готовність курсантів до її самостійного виконання (засвоєння ними відповідних знань; оволодіння вміннями та навичками, необхідними у професійній діяльності; набуття досвіду їх здійснення та творчого застосування; сформованість пізнавальної і професійної мотивації, усвідомлення соціальної необхідності і цінності професії).

Звернемось до словників [9] за змістовною характеристикою ключового поняття – “готовність”. У тлумачному словнику української мови “готовність – це бажання зробити що-небудь” [8, с. 210]. В. Даль

пише, що “готовність” визначається як “стан і властивість готового” [1, с. 388], а термін “готовий” означає “той, що приготувався до чого-небудь”. У словнику С. Ожегова готовність визначається як “стан, при якому все зроблено, все підготовлено для будь-чого” [4, с. 116]. В українсько-російському психологічному словнику готовність трактується, як “активно-дієвий стан особистості, установку на певну поведінку, змобілізованість сил на виконання завдання” [6, с. 57]. Словник із психології окреслює готовність як “стан підготовленості, в якому організм налаштований на дію чи реакцію” [6].

У психологічному словнику поняття “готовність до дії” розглядається в декількох аспектах: як озброєність людини необхідними для успішного виконання дії знаннями, вміннями, навичками і як згода на виконання будь-яких дій [7, с. 112].

Учений Л. Аболін розглядає готовність як первинну, фундаментальну вихідну умову успішного виконання діяльності будь-якої складності. Категорія готовності активно досліджується сьогодні у зв’язку з співвіднесенням її з процесом формування й становлення майбутніх фахівців для різних галузей професійної діяльності. Крім того, готовність як потенційний стан особистості професійна підготовлених майбутніх фахівців досліджується і як теоретична проблема, і як практично-орієнтований підхід.

У дослідженнях В. Уліч зазначається, що за своєю суттю готовність представляє міру мобілізації внутрішніх ресурсів людини з метою найбільш ефективного вирішення певних завдань.

На думку А. Ліненко, готовність – це як цілісне стійке утворення, що мобілізує особистість на включення в професійну діяльність.

Більшість радянських вчених трактують готовність як особливий, оптимальний тимчасовий психічний стан (В. Алаторцев, А. Ганюшкін, Н. Левітов, А. Пуні, Ю. Юрасов та ін.).

Так, М. Левітов розрізняє тривалу готовність, яку можна розглядати як придатність або непридатність людини до виконання роботи, так і як готовність, тимчасовий стан, який поділяється на підвищену, звичайну і низьку готовність [2].

До внутрішніх і зовнішніх умов, що впливають на готовність відносять: зміст завдань, труднощі в їх розв’язанні, новизну, обставини

діяльності, мотивацію, оцінку імовірності досягнення і власної підготовленості, попередні нервово-психічні стани і стани здоров'я, особистий досвід мобілізації сил при вирішенні завдань, вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності.

Дослідниця Є. Романова розглядає готовність до професійної діяльності на двох рівнях: загальну генералізовану особистісну готовність та “спеціальну” професійну готовність і трактує це поняття як своєрідний синтез психологічних феноменів та понять на різних рівнях становлення професіонала.

Поняття “готовність”, на думку С. Максименка, є цілеспрямованим вираженням особистості, що містить її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки [3]. Така готовність досягається в процесі моральної, психологічної та професійної підготовки і є результатом різнобічного розвитку особистості з урахуванням вимог, зумовлених особливостями професійної діяльності.

Зарубіжні вчені у своїх дослідженнях визначають готовність до професійної діяльності як психічний стан, який поділяється на операційну, функціональну, особистісну готовність [10].

Таким чином, можна стверджувати, що спеціально організовані процеси навчання, виховання і розвитку особистості в освітньому процесі закладу вищої освіти МВС можуть забезпечити підготовку курсантів до професійної діяльності. Адже під час навчання, виховання і розвитку курсантів відбувається формування правових, соціальних, педагогічних та інших знань, умінь, навичок, мотивацій, якостей особистості, що в кінцевому результаті, сприяє формуванню готовності до виконання професійної діяльності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування готовності під час навчання майбутніх правоохоронців у закладі вищої освіти забезпечується, по-перше, засвоєнням змісту навчальних дисциплін, які забезпечують спеціалізацію фахівця; по-друге, міжпредметною спрямованістю і зв'язком змісту

навчальних дисциплін; по-третє, організацією освітнього процесу, яка має сприяти формуванню у курсантів мотивації до майбутньої професійної діяльності та професійно важливих рис та якостей особистості. Перспективним напрямом подальших досліджень є цілеспрямоване формування готовності майбутніх правоохоронців до професійної діяльності з урахуванням спеціалізації у процесі навчання у закладах сектору безпеки та оборони України.

Список використаних джерел

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва, 1978. Т. 1. 699 с.
2. Левитов Н. О психологических состояниях человека. Москва, 1964. С. 103–142.
3. Максименко С. Д. Психологія в соціологічній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 1999. 216 с.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва, 1984. 939 с.
5. Психологический словарь. / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. Москва : Педагогика. Пресс, 1996. 440 с.
6. Психология : словарь, Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
7. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевского. Москва : Педагогика, 1990. 458 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови (65 000 слів) / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД “Школа”, 2006. 1008 с.
9. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford University Press. 1982. Vol. II. P. 27.
10. Merriam S. B., Bockett R. The profession and practice of adult education. San Francisco : jossey-bass, 2007. 375 p.

References

1. Dal V. (1978). *Tolkoviy slovar zhyvoho velykorusskoho yazika* [Exclusive spirit of the lively great language] t. 1. Moskva, 1978. 699 p. [in Russian]
2. Levytov N. D. (1964). *O psyhologhycheckykh sostoyaniyakh cheloveka* [Out the psychological state of mankind]. Moskva, 1964. P. 103–142. [in Russian]
3. Makcymenko C. D. (1999). *Psyholohiia v sotsiolohichnii ta pedahohichnii praktytsi: metodolohiia, metody, prohpany, protsedury* [Peculiarities in coexistence

and transcendence of peacekeeping: memoirs, memoirs, speeches, pseudo] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Naukova dumka, 1999. 216 c. [in Ukrainian]

4. Ozhehov C. (1984). *Tolkoviy slovar russkoho yazyka* [Exclusive speaking of speaking language]. Moskva, 1984. 939 p. [in Russian]

5. *Psyholohychecky slovar*. (1996) [Psychological Dictionary]. Pod red. V. P. Zynchenko, B. H. Meshchepiakova. Moskva : Pedahohyka. Press, 1996. 440 c. [in Russian]

6. *Psyholohyia : slovar*. (1990). [Psychology : dictionary]. Moskva : Polytyzdat, 1990. 494 c.

7. *Psyholohyia : slovar*. (1990). [Psychology : dictionary] [pod ped. A. V. Petrovskoho, M. H. Yaposhevckoho]. Moskva : Pedahohyka, 1990. 458 c. [in Russian]

8. *Suchacnyi tlumachnyi slovnyk ukrainkoi movy 65 000 sliv* [Educational, tlumacious creature of ukapainkkoy myth] za zah. ped. V. V. Dubichynckoho. Xapliv : VD "Shkola", 2006. 1008 p. [in Ukrainian]

9. Hornby A. S. (1982). Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. *Oxford University Press*. 1982. Vol. II. P. 27. [in English]

10. Merriam S. B., Bockett R. (2007). The profession and practice of adult education. San Francisco : jossey-bass, 2007. 375 p. [in English]

Olena Fedorenko and Svitlana Hanaba. Features of Training Future Security Sector Specialists for Professional Activities

The article is devoted to analysis of the meaning of the concepts "training" and "preparedness" for professional activity of the law-enforcement specialists. The factors that need to be changed during the training of specialists in this sphere for professional activity are considered: the prevailing legal orientation of training; insufficient representation of socially orientated disciplines; reproductive nature of teaching; insufficient use of interactive methods and forms of learning; lack of proper training in communication skills of professional activity.

The peculiarities of professional activity, which reflect its specificity and influence on the content of preparation for this activity, are singled out: legal and clearly regulated nature of activity; availability of authoritative powers to act on behalf of the law; procedural independence and personal responsibility for the decisions made; high emotionality, extreme labor; non-standard, creative nature of the tasks performed by the law-enforcement officer; social orientation and communicative nature of activity.

The essence of the concept "preparedness" for professional activity is revealed; connection between the concepts of "training" and "preparedness" for professional activities is shown.

The training of future officers in the security and defense sector is implemented in two stages: classroom learning (during lectures, seminars and practical classes) and non-classroom learning (during facultative studies, practical placement (job training)).

It is substantiated that training future security sector specialists for professional activity during studying at a higher educational establishment is purposeful, organized, dynamic process, innovative in character, adapted to the conditions of future professional activity. The result of training is readiness of the students for their independent performance (acquiring of relevant knowledge; mastering skills and abilities necessary for professional activity; obtaining experience in their implementation and creative use; formation of cognitive and professional motivation, awareness of social necessity and value of the profession).

The training of future law enforcement officers for professional activities during a course at a higher education institution is interpreted as a purposeful, organized, dynamic process, innovative in nature, adapted to the conditions of future professional activity.

The authors conclude that the formation of readiness in the training of future law enforcement officers at a higher education institution is ensured, firstly, by mastering the content of the disciplines that provide specialization specialist; secondly, the interdisciplinary orientation and connection of the content of the disciplines; thirdly, the organization of the educational process, which should facilitate the formation of motivation for future cadets of professional activity and professionally important features and personality traits.

Key words: training; preparedness; professional activity; officers of the security and defense sector; law enforcement; law enforcement officers.